

Tillväxt och urbanisering i den nya ekonomin

En av många viktiga frågor i anslutning till IT-revolutionen är hur urbaniseringen utvecklas i den nya ekonomin. En vanlig uppfattning är att när avstånden genom IT-revolutionen minskar i betydelse kommer detta att sätta stopp för urbaniseringsprocessen och kanske till och med bädda för ett återtag till landsbygden. Denna föreställning ligger bakom många av de diskussioner kring den nya ekonomin som i dag förs i Sverige och i övriga Europa. Ulf Jakobsson argumenterar i denna artikel för att vi istället kan förvänta oss att utvecklingen blir den omvända. De faktorer som ofta sägs vara de främsta drivkrafterna i den nya ekonomin, som nätverksexternaliteter och utveckling av humankapitalet, är i hög grad knutna till de stora städerna eller till välutvecklade kluster. Den nya ekonomin är därför på väg att leda till en renässans för de stora städerna. Tillväxten i ett land kommer i hög grad att bli avhängig av utvecklingen i ett begränsat antal centra. Detta talar för att de olika regionerna ges ökade möjligheter att utforma sin politik med utgångspunkt i sina egna förutsättningar.

Diskussionen kring den nya ekonomin är i hög grad koncentrerad kring frågan om den är på väg att skapa högre tillväxt eller ej. Tillsviðare tyder de flesta undersökningar på att utdelningen i detta avseende trots alla jubelrop varit relativt mager. Ser vi till

OECD-området i sin helhet finner vi knappast någon uppgång i tillväxten under det senaste decenniet. Detta gäller både om vi studerar produktionstillväxt och produktivitetstillväxt. Den amerikanska ekonomin har dock under 1990-talets senare del haft en mycket stark utveckling. Fortfarande ligger dock tillväxt- och produktivitetssökningar under de tal som gällde under 1960-talet. Till en del beror det amerikanska produktivitetstillväxten under senare delen av 1990-talet på en mycket stark produktivitetstillväxt just

inom de IT-relaterade branscherna. Hur mycket av produktivitetssökningen som ligger utanför dessa branscher som skall tillskrivas den nya ekonomin är fortfarande en debattfråga bland akademiska ekonomer i USA. Går vi utanför USA är det svårt att överhuvudtaget finna något lyft i den ekonomiska tillväxten som kan tillskrivas den nya ekonomin.

Att det är svårt att finna belägg för den nya ekonomins betydelse just i tillväxtstatistiken utesluter dock inte att de teknologiska genombrott som vi förknippar med den nya ekonomin är av stor eller till och med mycket stor ekonomisk betydelse. Erfarenheterna från tidigare stora teknologiska genombrott är att det tar mycket lång tid innan den nya tekniken ger utdelning i form av ökad produktivitet i hela ekonomin. Ser vi till den industriella revolutionen är det fråga om tidseftersläpningar på flera decennier. Detsamma gäller det genombrott som vi förknippar med den amerikanska industrialiseringen. Till detta kommer alla de mätproblem som är

ULF JAKOBSSON är chef för Industriens Utredningsinstitut och adjungerad professor i nationalekonomi vid Umeå universitet.

förknippade med BNP-måttet. Dessa problem tenderar dessutom att växa i tider av snabb teknologisk förändring. Det kan också var så att nya teknologiska genombrott är en förutsättning för fortsatt stadig tillväxt. IT-revolutionen skulle med detta synsätt endast vara den senaste i raden av teknologiska genombrott som förhindrar att vi går tillbaka till den tillväxtmässiga stagnation som rådde före den industriella revolutionen.

Dessa synpunkter talar för att det, i detta skede, kan vara mera fruktbart att diskutera och studera de strukturella effekterna av den nya tekniken än att diskutera dess tillväxteffekter. Dessa har vid tidigare stora teknologiska genombrott varit dramatiska. Den industriella revolutionen var sålunda startpunkten för en mycket snabb urbanisering. Man kan tala om en folkvandring från landsbygden till städerna som bröt upp hela den sociala struktur som var förknippad med jordbrukssamhället. Den gav också England en ledande ställning bland övriga nationer och var sannolikt en förutsättning för det engelska imperiets glansperiod. Senare teknologiska genombrott, framförallt på kommunikationsområdet, har bidragit till att ge USA en världsledande ställning. De teknologiska förändringarna har också banat väg för förändringar i sättet att organisera produktionsprocessen och i företagens sätt att konkurrera eller samarbeta o s v.

En av många viktiga strukturella frågor i anslutning till IT-revolutionen är hur urbaniseringen utvecklas i den nya ekonomin. Som vi skall se kan denna fråga också kasta ett visst ljus över tillväxtdiskussionen.

En vanlig uppfattning är att IT-revolutionen kommer att sätta stopp för urbaniseringsprocessen och kanske till och med bädda för ett återtåg till landsbygden. Detta är en uppfattning som ligger bakom många politiska diskussioner kring den nya ekonomin både i Sverige och i övriga Europa. Den svenska regeringens bredbandsatsning förefaller exempelvis ha en sådan utgångspunkt.

En av effekterna av IT-revolutionen är

otvivelaktigt att avstånden förlorar i betydelse. I många avseenden är det lika lätt att kommunicera med en person som sitter i ett annat rum på min arbetsplats som med en person som sitter 100 eller 1 000 mil bort. Detta börjar också slå igenom i arbetets organisation. En telefonväxel i ett företag behöver inte vara lokaliserad i samma hus som företaget. Den kan vara förlagd till någon annan stad där lokaler-na är billigare och kanske också arbetskraften. Distansarbete börjar bli alltmera vanligt som en följd av alla de nya kommunikationsmöjligheter som IT-revolutionen erbjuder. Sammantaget kan det verka som att allt detta pekar mot att IT-revolutionen åstadkommer en renässans för glesbygden.

Detta enkla resonemang verkar mycket bestickande, särskilt som jag här bara antytt några av de möjligheter till utlokalisering eller regional spridning av arbetsuppgifterna som den nya tekniken är på väg att skapa. Det finns emellertid mycket starka krafter som går i motsatt riktning. Så starka att jag tror att istället för att så inför glesbygdens renässans så är vi på väg in i en ny glansperiod för de stora städerna.

Det finns ett par enkla argument även för denna ståndpunkt. För det första kan vi konstatera att utvecklingen går i den riktningen just nu. I den mån IT-revolutionen har börjat få effekter på den regionala utvecklingen så förefaller det som om det är de stora städerna som gynnas. Internationellt ser vi en växande betydelse för storstäder som New York, London, Tokyo, o s v. I Sverige har Stockholm under hela 1990-talet varit inne i en kraftig uppsvingsfas samtidigt som den ekonomiska utvecklingen utanför storstäderna har varit relativt svag. Den ekonomiska aktiviteten i Stockholm har under de senaste åren vuxit ungefär dubbelt så snabbt som övriga landet.

För det andra har det genom åren generellt sett varit så att förbättrade kommunikationer drivit på en ökad ekonomisk aktivitet i centrum samtidigt som periferin har tappat mark.

När kommunikationerna var dåliga betydde den geografiska närheten nästan allt. Produktion och handel skedde i huvudsak på lokala marknadsplatser. När fördelarna av storskalighet och centralisering av produktionen vägdes mot transportkostnaderna fanns det få varor som kunde bära höga transportkostnader, vilket begränsade en centralisering av produktionen till större centra. När nya teknologier ledde till minskade transportkostnader så ökade möjligheterna att utnyttja de fördelar en mera centraliserad och storskalig produktion kan ge. Därmed bryts lokala monopol upp och lokala centra tappar mark i förhållande till större städer.

Ett liknande mönster kan vi se i den kommunikationsrevolution som vi just nu står mitt uppe i. De fördelar som staden kan erbjuda ekonomiskt har nu inte så mycket med stordriftsfördelar i varuproduktion att göra. Fördelen ligger istället i mångfalden när det gäller företag och arbetskraft, och i en alltmera avancerad och specialiserad infrastruktur av tjänster som inte kan finnas någon annanstans än i de stora städerna. Dessa relativa ekonomiska fördelar för koncentration av ekonomisk verksamhet pekade Alfred Marshall på redan för hundra år sedan. Dessa fördelar förstärks, som vi skall se, påtagligt i den nya ekonomin.

I en ekonomi där utbildning och mänskligt kunnande betyder alltmer, blir det för företagen allt viktigare att befinna sig på en plats där man har en rimlig chans att kunna rekrytera just den typ av arbetskraft som man behöver. Chansen till detta ökar om man befinner sig på en plats med en stor lokal arbetsmarknad. På samma sätt är det så, att en person som har en avancerad och specialiserad utbildning har en mycket liten chans att träffa på en arbetsgivare, som kan utnyttja just hennes tjänster om hon söker sig utanför de stora städerna. Allt detta verkar för en ansamling av högtbildade människor och avancerade företag i de stora städerna. Detta förhållande innebär i sin tur att det skapas ett slags skalfördelar i lokaliseringen till om-

råden där det redan finns avancerad ekonomisk verksamhet.

Förutom ökade möjligheter till rekrytering så sker det kunskapsutbyten mellan företagen, ge-nom informella kontakter mellan personerna som arbetar i företagen och genom att en del av arbetskraften byter anställning mellan företagen. Därtill kommer de stordriftsfördelar som ligger i att många företag kan utnyttja den infrastruktur av olika avancerade serviceföretag som finns i en stor stad.

Även här har vi en tydlig trend i den nya ekonomin. Serviceföretagen blir en allt viktigare och allt mera avancerad del av den nya ekonomin. Möjligheterna att utveckla sådana företag med avancerade och starkt specialiserade tjänster växer när det finns många företag av samma typ på en ort.

Med denna utgångspunkt blir oftast det faktum att IT-teknologin minskar betydelsen av avstånd en nackdel för de mindre orterna. Vissa produkter kan produceras med alla de fördelar som en specialiserad lokalisering ger, för att sedan säljas över hela världen till mycket låga distributionskostnader. Detta gäller i särskilt hög grad den typ av produkter som vi förknippar med den nya ekonomin. Olika typer av mjukvara till datorer låter sig distribueras över nätet i det närmaste kostnadsfritt. Ett annat område där den nya tekniken driver på en koncentration av ekonomisk aktivitet till större centra är finansiella tjänster. Den nya kommunikationstekniken har varit en nödvändig förutsättning för det kraftiga uppsving som London City har haft som finansiellt centrum under de senaste 10-15 åren.

Vi verkar alltså stå inför en situation där de ekonomiska fördelar som stora städer kan erbjuda blir alltmera betydelsefulla, samtidigt som vi får allt flera områden inom ekonomin där avståndet till marknaden får en minskad betydelse. Mot detta står att skillnaden i kostnadsnivå växer mellan storstäderna och glesbygden. Priset på arbetskraft drivs upp i storstäderna, liksom fastighetspriserna. Detta saknar ett incitament för företagen att dra

sig ifrån storstäderna. Vi ser exempel även på att detta sker. Utlokalisering av telefonväxlar är ett exempel. Generellt sett skulle dock den tidigare analysen tala för att detta i huvudsak kommer att gälla mindre kvalificerade verksamheter. Ofta ter det sig som om det faktum att en tjänst med fördel kan utlokaliseras är ett tecken på att den i nästa steg kan bli helautomatiserad.

Ser vi till aktuella tendenser förefaller det också som om företagen i många fall söker de lägre kostnaderna i de stora städernas närhet. Uppsvinget i stora delar av Mälardalen är ett exempel på detta.

Min slutsats blir därför att IT-tekniken och den nya ekonomin kommer att ge de stora städerna en ny glansperiod. Allt fler ekonomiska aktiviteter kommer att lokaliseras dit och det kommer att te sig allt mera attraktivt att bo där. För Sveriges del betyder detta att Stockholmsområdet liksom Malmö och Göteborg kommer att öka i ekonomisk betydelse i förhållande till övriga delar av landet.

Samtidigt finns det andra centra utanför Sverige som konkurrerar med de svenska storstadsregionerna när det gäller lokalisering av ekonomisk aktivitet. Alternativen är i de flesta fall inte Stockholm eller någon annan ort i Sverige. De är i stället Stockholm eller någon utländsk storstad. För Stockholms del förefaller London erbjuda den starkaste konkurrensen.

Även om de gamla etablerade storstäderna paradoxalt nog har ett försteg i den nya ekonomin är det naturligtvis inte uteslutet att det skapas nya centra. Klustrenas Silicon Valley är ett exempel på detta, även om det ligger i anslutning till San Fransisco Bay Area. Här som på många andra ställen har också närheten till mycket kvalificerade universitet varit viktig. De förbättrade kommunikationerna och avståndens minskade betydelse innebär att det inte är tillräckligt för ett nytt centrum att hävda sig på den nationella nivån. För att kunna utvecklas måste man nå en nivå där man inom sitt specialiseringsområde kan hävda sig i en internationell konkurrens.

De faktorer som ofta sägs vara drivkraften i den nya ekonomin, som nätverksexternaliteter och utveckling av humankapitalet, är sammanfattningsvis i hög grad knutna till de stora städerna eller till välutvecklade kluster. Om man nu skall söka efter tillväxteffekter av den nya ekonomin skall man kanske inte i första hand leta i den nationella statistiken. Studerar man de stora städernas utveckling så får vi redan i dag en mera tydlig bild av den nya ekonomins tillväxteffekter. I den nya ekonomin tenderar den nationella nivån att bli mindre intressant och relevant ur analysynpunkt.

Också den nationella politiken minskar i den nya ekonomin i relevans sett ur tillväxtsynpunkt. Tillväxten i ett land blir i hög grad bestämd av de ekonomiska utvecklingsmöjligheterna i ett begränsat antal centra. Detta talar för det första för att de olika regionerna i högre grad borde ges möjligheter att utforma sin politik utifrån sina egen förutsättningar. För det andra talar det emot den traditionella regionalpolitiken vars kungstanke har varit att ta pengar från de rika städerna och transferera dem till de fattiga regionerna. Med en internationell konkurrens mellan olika centra kan kostnaden för en nation av en sådan politik bli mycket hög.

Dilemmat är att med ett traditionellt synsätt är detta behov större än någonsin när rikedomerna i städerna växer samtidigt som glesbygd och mindre orter står stilla eller går tillbaka.

I Sverige symboliseras denna motsättning av striden mellan regeringen å denna sidan och majoriteten i Stockholms stads- hus å den andra sidan. I traditionella termer är det en konflikt mellan socialdemokraterna och de borgerliga. Den kan emellertid också ses som en konflikt mellan storstaden och den nationella centralmakten liksom mellan storstaden och glesbygden. Dessa båda konflikter kan komma att bli ett återkommande inslag i den nya ekonomin